

25. Постановления Ананьевского уездного очередного земского собрания сессии 1908 года (с приложением докладов и отчетов управы). – Ананьев: Типография Е.Н. Макаревича и А.А. Коняхина, 1908. – 434 с.
26. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1867 года. С приложениями. – Херсон: Типография Херсонского губернского правления, 1868. – 178 с.
27. Постановления Ананьевского уездного земского собрания созыва 1895 года. – Ананьев: Типография Г.Ф. Юновского, 1896. – 211 с.

Goncharova N.A. Participation of the Kherson Province Nobility in the Charity Acts

The article thoroughly analyzes Kherson province office materials, highlights forms and directions of provincial nobility charitable activities, defines nobility contribution to the local educational, health and social institutions and their role in facilitating functioning of the regional rural institutions. Nobility of the land held leadership positions in rural institutions of Kherson province and paid considerable attention to solving of local problems. The author proves the thesis on the availability of considerable amount of information about the Kherson nobility activities in the charity sphere.

Keywords: rural meeting, Kherson Province, Ananyevsky County, nobility, donations, trustee.

Гончарова Н.А. Участие благородного сословия в деле благотворительности в Херсонской губернии

На основании системного анализа материалов земского делопроизводства освещаются формы и направления благотворительной деятельности благородного сословия Херсонской губернии, выясняется вклад дворян в поддержку местных учебных, медицинских и социальных учреждений, определяется их роль в содействии функционированию земских учреждений региона. Занимая руководящие позиции в земских учреждениях Херсонской губернии, дворянство края уделяло существенное внимание решению местных проблем. Доказывается тезис о наличии большого количества сведений о деятельности херсонского дворянства в сфере благотворительности.

Ключевые слова: земское собрание, Херсонская губерния, Ананьевский уезд, дворяне, пожертвование, попечитель.

Статтю подано до редколегії 4.02.2017 р.

УДК 94(438) «18/19»

Н. Ю. Громакова

ВПЛИВ ЕМІГРАЦІЇ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОСЕРЕДКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ УПРОДОВЖ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті проаналізовано специфіку структурно-організаційного оформлення польських емігрантських осередків упродовж ХІХ – початку ХХ ст., визначено їх роль у розгортанні громадської діяльності на теренах колишньої Речі Посполитої. Автор дійшов висновку, що еволюція діяльності польських емігрантських громад, спричинена відмовою від змовницької тактики у другій половині ХІХ ст. і засвоєнням нових європейських ідейно-політичних концепцій, характеризувалася виробленням нових стратегій національної консолідації і демократизацією руху в цілому.

Ключові слова: «Велика еміграція», «польське питання», громадсько-політичний рух, структурно-організаційне оформлення руху, національна свідомість, національне буття.

Специфічною рисою польського національно-визвольного руху ХІХ – початку ХХ ст. став пошук його учасниками зовнішньополітичних союзників. Від самих поділів Речі Посполитої поляки намагалися заручитися міжнародною підтримкою для боротьби проти загарбників. Це зумовило перетворення «польського питання» на важливу складову європейської політики наполеонівської доби. Водночас, слід зауважити, що вирішення долі поляків великою мірою залежало від геополітичних інтересів провідних європейських країн, про що свідчать особливості створення Герцогства Варшавського, а згодом Королівства Польського.

Рішення Віденського конгресу 1815 р. стосовно передачі польських земель під владу Росії, Австрії і Пруссії започаткувало перетворення «польського питання» на внутрішньополітичну проблему відповідних держав. Проте активна боротьба поляків, кульмінацією якої стали Листопадове 1830-1831 рр. і Січневе 1863-1864 рр. повстання, громадсько-політична активність емігрантських кіл раз по раз висували польську проблематику на порядок денний європейської суспільної думки. Як слушно зауважував А. Валіцький, у Польщі

була поширена наївна віра «у повсякчасну готовність націй Заходу прийти на допомогу Польщі в скрутний час і право поляків очікувати цієї допомоги за свої заслуги перед європейською цивілізацією і свободою» [1, с.750].

Важливу роль у поширенні цих сподівань відіграли діячі польської еміграції, які репрезентували «польське питання» на міжнародній арені. Дослідження зовнішніх контактів діячів польського громадсько-суспільного руху сприятиме з'ясуванню особливостей його ідеологічного і практичного оформлення, визначенню типологічної сутності і регіональної специфіки громадської діяльності поляків на теренах під владою Росії, Австро-Угорщини і Пруссії, а також з'ясуванню ролі «польського питання» як чинника європейської політики XIX – початку XX ст.

Одним з перших до характеристики польських емігрантських осередків у період між повстаннями звернувся І. Франко. У дослідженні «Польська еміграція в Парижі» він проаналізував історичні обставини формування польської еміграції, визначив особливості програмних положень і спроби їх реалізації. На особливу увагу заслуговує аналіз автором зв'язків між емігрантськими осередками і польськими діячами на «землях забраних», зокрема з Наддніпрянщини і Галичини [2].

Дослідження діяльності польських емігрантських кіл започатковано у роботах Н. Дейвіса, Г. Дильонгової, Л. Зашкільняка і М. Крикуна [3;4;5]. У своїх комплексних працях з історії Польщі ці науковці аналізують вплив загальноєвропейських ідеологічних і культурно-філософських концепцій на суспільно-політичну думку польського національно-визвольного руху упродовж XIX – початку XX ст., визначають ідейні витоки і стратегії реалізації програмних положень його учасників як на теренах колишньої Речі Посполитої, так і в умовах еміграції.

Окремі аспекти діяльності польських емігрантських угруповань, а також роль «польського питання» у європейській політиці досліджено у роботах В. Ададунова, С. Фалькович, В. Павлюка [6;7;8]. Разом з тим, можемо констатувати, що проблеми закордонних зв'язків учасників польських громадських рухів доби національно-визвольних змагань не отримали належної уваги науковців. Зокрема, на додаткове студіювання, на наш погляд, потребує проблема структурно-організаційного оформлення і репрезентації польських емігрантських угруповань наприкінці XIX – на початку XX ст., встановлення контактів між ними і польськими організаціями на «землях забраних».

Метою нашого дослідження є аналіз діяльності польських громадських організацій із налагодження міжнародних зв'язків, передусім, із польськими емігрантськими осередками, визначення особливостей її еволюції та впливу на структурно-організаційне оформлення руху на польських теренах. В контексті цього були сформульовані наступні завдання: проаналізувати роль «польського питання» у міжнародній політиці упродовж XIX – на початку XX ст.; з'ясувати специфіку структурно-організаційного оформлення польської еміграції модерної доби, її вплив на громадську діяльність поляків Росії, Австро-Угорщини і Пруссії.

Поширення в Європі ідей модерного націоналізму, доба наполеонівських війн спричинили актуалізацію «польського питання» як складника європейської дипломатичної гри. Саме Наполеон вперше використав «польську карту» для маскування своїх загарбницьких й імперіалістичних намірів [6, с. 201; 8, с. 30].

Рішення Віденського конгресу 1815 р. стосовно поділу польських земель між Росією, Австрією і Пруссією спричинило четвертий поділ Речі Посполитої й перетворення «польського питання» на внутрішньодержавну проблему відповідних урядів. З іншого боку, Н. Дейвіс припускає, що національно орієнтовані польські таємні угруповання 1820-х років «могли становити частину широкої міжнародної мережі, до якої належали німецькі Burschenschaften (студентські товариства), італійські карбонарії й російські декабристи» [3, с. 477]. Отже, польський національний рух від самого початку зазнавав величезного впливу європейських визвольних рухів модерної доби. Це, так само, створювало підґрунтя для розгортання після поразки Листопадового повстання 1830-1831 рр. в Європі мережі емігрантських осередків, передусім на теренах Франції.

Л. Зашкільняк і М. Крикун стверджують, що загальна кількість польських емігрантів у цей період на Заході становила близько 10 тис. осіб. Дві третини їх опинилися у Франції, решта розпоршилася по інших країнах Європи і Америки. Величезну роль у підтримці польських вигнанців відіграла європейська громадськість, яка змусила свої уряди надати їм притулок. Переважну більшість емігрантів становили представники освічених верств польського суспільства, його еліти, що спричинило поширення в літературі терміну «Велика еміграція» [4, с. 297].

«Внаслідок цього осереддя польського політичного та культурного життя перемістилося на Захід. Тут склалися нові політичні програми і плани, формувалися літературно-мистецькі течії і створювалися наукові розвідки. Еміграція чинила вплив на польські землі, організувала таємні осередки, висилала емісарів, розробляла плани здобуття незалежності Польщі. Упродовж двох

наступних десятиріч більшість польських емігрантів надавала переваги політичній діяльності» [4, с. 297].

Як відзначав І. Франко, полякам-емігрантам вдалося заручитися підтримкою французів і американців, які надавали допомогу польським повстанцям, що емігрували до Європи. Саме в цьому середовищі виник Komitet Narodowy Polski, очолюваний польським істориком і громадським діячем Й.Лелевелем, що «25 грудня 1831 р. видав відозву, характерну для настрою більшої частини еміграції і значної частини польської нації, характерну двома психологічними об'явами: спиханням вини минулого нещастя на зраду власних провідників і гарячою надією на швидку перемогу». У тексті відозви вказується, «як на заперечу кращої майбутньої, на те, що народи Європи й Америки моляться за Польщу» [8]. І. Франко звернув увагу на численні контакти польських вигнанців з угорськими, німецькими, італійськими громадськими діячами, відозви поляків «до англійської палати послів, до Сполучених Держав Північної Америки, а вкінці 12 серпня 1832 р. до народу російського, кличучи його до боротьби з царським деспотизмом...» [8].

Серед напрямів діяльності Комітету народного польського крім репрезентації польських інтересів на європейській арені були організація і фінансування військової експедиції Ю. Залівського до польських теренів, загарбаних Росією. З ініціативи Ю. Залівського в еміграції було створено Towarzystwo Litewskie і Ziem Ruskich, метою якого стало розгортання партизанської війни, власне, в Галичині, на Волині, Поділлі й Київщині. Цілі і завдання майбутньої боротьби були викладені у двох відозвах, «з яких перша була потрібна для еміграції, зложеної з різних частин із різних провінцій, аби переконати її, що Литва й Русь зовсім не відриваються від корони, але овшім злучуються з нею тісніше, ніж коли-небудь; друга відозва адресована до краю, щоб дати йому пізнати важність загальної солідарності і підперти нову боротьбу, яку ми розпочинали» [8].

На думку Л. Зашкільняка і М. Крикуна, в середовищі польської еміграції між повстанської доби сформувалося три політичні напрямки – демократичний, консервативний, радикальний, що свідчило про ідейно-організаційне оформлення польського руху. Перший напрям був представлений діяльністю заснованого на початку 1832 р. Польського демократичного товариства, до якого увійшли молоді радикально налаштовані демократи А. Гуровський, Т. Кремповецький, Я.Н. Яновський, А.Ф. Пулаский та ін. Був створений керівний орган Товариства – Централізацію, яка опікувалася налагодженням контактів з польськими землями, відправкою туди емісарів, листівок, літератури, організувала конспіративну мережу для підготовки повстань. З середини 1830-х років Демократичне товариство стало найвпливовішою організацією серед емігрантів [4, с. 301].

У програмному документі Товариства – Великому Маніфесті – оголошувалося про «готовність співпрацювати з усіма демократичними рухами Європи», але у здобутті незалежності батьківщини організація покладалася лише на власні сили, що свідчило про відмову від розрахунків на дипломатичні комбінації і більш реальне сприйняття міжнародної ситуації [4, с. 300].

Посилення співпраці з поляками і німцями зумовило подальшу ідейну й організаційну еволюцію демократичної течії, результатом якої стало заснування у травні 1834 р. в Берні таємної організації Молода Європа. Польським осередком організації стала Молода Польща, діяльність якої зосередилася навколо підготовки повстання в польських землях, а також у Литві й Україні. Кульмінацією діяльності Молодої Польщі стало утворення нелегальної організації Конфедерація Люду Польського (Конфедерація польського народу) у 1835 р. на чолі з Ш. Конарським, яка розгорнула свою діяльність в Галичині та Україні [4, с. 300].

Консервативний табір польської еміграції був представлений угрупованням навколо Готелю Лямбер на чолі з князем А. Чарторийським. Він розгорнув дипломатичну діяльність, «прагнув повернути на бік Польщі європейські уряди і парламенти, ініціював публікацію статей, брошур і видань, в яких підносилися польська справа, надавав матеріальну допомогу і протегував знаним польським емігрантам. У колі прихильників Готелю Лямбер виникла низка різноманітних організацій політичного, освітнього, культурного характеру. 1833 р. був створений таємний Союз національної єдності, який об'єднав відбірну еліту, що керувала усім рухом. На чолі всіх починань стояла постать князя – у майбутньому ймовірного кандидата на польську корону. Діяли також Літературне товариство, Товариство наукової допомоги, Добродійне товариство польських дам та ін.» [4, с. 298].

Оскільки засадничою вимогою консерваторів була відбудова Польщі в кордонах 1772 р., соціальні реформи відсувалися на другий план, що, певною мірою, імпонувало польським землевласникам українських теренів і здобувало їхню прихильність і підтримку.

Поширення ліберально-демократичних і революційних ідей в середовищі польських вигнанців зумовило радикалізацію польського руху, що проявилася в діяльності організації Люд Польський (Польський народ), заснованої у 1835 р. з колишніх діячів Демократичного товариства.

У структурному відношенні вона поділялася на три осередки – Громада Грудзьонц, Громада Умань і Громада Прага. У програмних положеннях організації лунав заклик до здобуття незалежності Польщі шляхом всенародного повстання проти іноземних поневолювачів і шляхти, а також до встановлення «народної республіки», в якій буде ліквідована приватна власність, а вся земля перейде в руки народу. Емісари організації намагалися поширити свою діяльність на польських землях, привозили літературу, створювали таємні гуртки [4, с. 301].

Характеризуючи діяльність польської еміграції, можемо констатувати, що відсутність загальнонаціонального компромісу, ідейні і тактичні розбіжності серед керівництва польської еміграції у період між повстаннями значно послаблювали її позиції на європейській арені і дискредитували в очах польської спільноти «земель забраних».

З іншого боку, інтелектуально-культурний вплив польських емігрантських кіл сприяв кристалізації національної свідомості, засвоєнню модерних концепцій нації, усвідомленню спільності національних інтересів поляків, що опинилися у складі різних державно-правових і політичних систем.

«Поезія Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Зигмунта Красінського, Северина Гоцинського, Богдана Залеського, Ципріана Каміля Норвіда пробуджувала почуття патріотизму і особистої посвяти справі визволення, впроваджувала елементи месіанства, за якими Польща і поляки волею Провидіння покликані своїми стражданнями і боротьбою повалити віджилі станово-деспотичні порядки в Європі й встановити справедливий устрій» [4, с. 301].

Новий сплеск громадської активності у польському емігрантському середовищі був пов'язаний із революційними подіями 1848-1849 рр. Угорська революція в березні 1848 р. оголосила незалежність своєї країни від Відня. Уряд Л. Кошута прийняв сотні польських емігрантів і втікачів, які висловили бажання захищати угорську незалежність [4, с. 318]. Широка підтримка поляками революційних виступів угорського народу, формування ними загонів для збройної підтримки повстанців стали приводом для Миколи I для військової інтервенції до Угорщини з метою придушення визвольного руху.

Польські легіони брали участь у революційних виступах італійців у Ломбардії, П'ємонті, Венеції, Тоскані, Генуї, Римі тощо. Поляки на чолі з Л. Мерославським та Ф. Шнайде взяли участь у Баденсько-Палатинатському повстанні, а також у Дрезденському повстанні. Для польських вигнанців підтримка революційних виступів європейських народів виступала кроком на шляху до здобуття незалежності Польщі, давала надію на справедливе розв'язання «польського питання» у випадку перемоги [6, с. 263-264].

Слушним у цьому контексті є висновок Н. Дейвіса про високий ступінь координації діяльності поліцейських органів трьох імперій, коли йшлося про боротьбу з польськими опозиціонерами [2, с. 497]. Зокрема, російська влада вдавалася навіть до формування мережі таємних агентів на теренах Галичини з метою запобігання проникненню польських емісарів у Наддніпрянщину [9, арк. 15].

Після Січневого повстання 1863-1864 рр. «польське питання» остаточно перетворюється на внутрішню проблему країн-загарбниць. «Безкарність, із якою в першій половині XIX ст. знехтували пункти Віденського договору, притупила пильність закордонної цікавості. На той час більшість державних діячів почали вважати поляків за ще одну меншину, чиї вимоги справедливого ставлення не могли поширюватись і на право на суверенітет. У світі махрового буянства імперіалізму вони не сумнівалися в перевагах німецького чи російського врядування в Польщі, так само як у перевагах власного врядування в Ірландії, Єгипті, Алжирі чи Панамі» [2, с. 497]. Дипломатичні комбінації, результатом яких стало оформлення Троїстого союзу й Антанти, виводили «польське питання» на периферію європейської політики.

З іншого боку, в умовах поширення ідей позитивізму й «органічної праці», зосередження громадськості на досягненні реальних прагматичних завдань відбувається подальше структурно-організаційне оформлення польського громадсько-суспільного руху, зокрема, в еміграції. 1910 р. у Вашингтоні був проведений перший Польський Національний Конгрес, в роботі якого взяли участь представники як емігрантських угруповань, так і польських теренів. Як зазначено в обіжнику Департаменту поліції, метою проведення конгресу є «обговорення становища поляків у Польщі та на еміграції в економічному, політичному, культурному і науковому відношеннях; ознайомлення із розвитком польської політичної думки; визначення головних недоліків і потреб польського національного життя... вироблення такої директиви, що скерувала б польський народ у його важкій боротьбі за національну самобутність в усіх трьох поділах Польщі та в еміграції» [10, арк. 30].

Довідка Департаменту поліції містить детальний перелік тематичних відділів конгресу, проблематики виступів доповідачів, акцентуючи увагу на залученні до роботи конгресу представників польських громадських організацій і наукових установ. Окремо підкреслюється, що організатори заходу надіслали запрошення президенту США В.Г. Тафту [10, арк. 31].

У Зверненні Польського національного союзу з приводу скликання Конгресу у Вашингтоні чітко визначені критерії учасників. Для громадських організацій та спілок, що функціонують на територіях на схід від Сент-Луїсу, квота становить 1 делегат від 500 осіб, на захід – 1 делегат від 100 членів. При цьому громадськими організаціями визнаються об'єднання, що мають керівні органи і статутні документи [11, арк. 2].

На основі аналізу наведених літературних і документальних джерел можемо зробити висновок про значну ідейну й організаційну еволюцію польських емігрантських осередків після Січневого повстання 1863-1864 рр. Угруповання польських вигнанців першої половини XIX ст. не мали чіткого ідеологічного та організаційного оформлення, їхня діяльність здебільшого мала ситуативний характер, скерований на повстанські засоби боротьби проти загарбників. Відмова від повстанської тактики, зосередження на розв'язанні нагальних потреб національного буття як чинника збереження польської ідентичності, а з іншого боку – засвоєння основних європейських ідейно-політичних концепцій, залучення до світового соціалістичного, робітничого і феміністського рухів спричинили еволюцію польського емігрантського середовища кінця XIX – початку XX ст. Його лідери зосередилися на виробленні нових стратегій консолідації на загальнонаціональній платформі, подоланні регіоналізму в діяльності польських громадсько-суспільних осередків на колишніх польських землях, поєднанні нових сенсів національного буття із невмирущою ідеєю відродження Польської держави.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Валіцький А. Три патріотизми / Анджей Валіцький; пер. з польськ. В. Гломозди // Націоналізм: Антологія / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К.: Смолоскип, 2000. – С. 724-767.
2. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П. Таращук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.: іл.
3. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795-1990 / Ганна Дильонгова; пер. з польс. М. Кірсенка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
4. Зашкільняк Л. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Опанасович Зашкільняк, Микола Григорович Крикун. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 752 с. + 8 кол. мап.
5. Ададуrow В.В. Концепція трьох польських королівств Роландра та її співвідношення із зовнішньополітичною доктриною французького уряду під час війни 1812 р. / В.В. Ададуrow // Український історичний журнал. – 2007. – Вип. 1(№472). – 240 с. – С. 200-211.
6. Фалькович С. Европейские революции 1848-1849 гг. и польская политическая эмиграция / С.М. Фалькович // Европейские революции 1848 года. «Принцип национальности» в политике и идеологии. Отв. ред. С.М. Фалькович. – М.: Индрик, 2001. – 456 с. – С. 261-280.
7. Павлюк В. Польське питання у міжнародних відносинах початку XIX ст. [Електронний ресурс] / Віктор Павлюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Міжнародні відносини. – 2009. – Вип.1. – С. 25-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoamv_2009_1_4
8. Франко І. Польська еміграція в Парижі [Електронний ресурс] / І.Я. Франко. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/History/AMickiewiczGalych/Emigration.html>
9. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДІАУК), ф. 442, оп. 790а, спр. 54 ч. І.
10. ЦДІАУК, ф. 274, оп. 1, спр. 2634
11. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 195, оп. 1, спр. 12.

Gromakova N.Yu. The Impact of Emigration on the Polish Public Organizations Activities in the Ukrainian Lands in XIX - early XX century

The article analyzes the specifics of the structural and organizational design of the Polish emigre organizations in XIX – early XX century, determines their influence on the growth of social activities on the lands of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. The author concludes that the evolution of the activities of the Polish emigrant associations was caused by the rejection of the conspiratorial tactics and approbation of new European ideological and political conceptions in the second half of XIX century. This evolution is characterized by the elaboration of new strategies for national consolidation and democratization of the movement as a whole.

Keywords: «the Great Emigration», «the Polish question», socio-political movement, structural and organizational design of movement, national consciousness, national existence.

Громакова Н.Ю. Влияние эмиграции на деятельность польских общественных организаций в украинских землях в XIX – начале XX ст.

В статье проанализирована специфика структурно-организационного оформления польских эмигрантских организаций в XIX – начале XX в., определено их влияние на активизацию общественной деятельности на землях бывшей Речи Посполитой. Автор пришел к выводу, что эволюция деятельности польских эмигрантских объединений, вызванная отказом от заговорщической тактики и апробацией новых европейских идейно-политических концепций во второй половине XIX в., характеризовалась выработкой новых стратегий национальной консолидации и демократизацией движения в целом.

Ключевые слова: «Великая эмиграция», «польский вопрос», общественно-политическое движение, структурно-организационное оформление движения, национальное сознание, национальное бытие.

Статтю подано до редколегії 6.02.2017 р.

УДК 94 (477.8)

Я. П. Цецик

РОЛЬ ЧОРНОСОТЕНЦІВ В УСКЛАДНЕННІ ВЗАЄМВІДНОСИН МІЖ ПОЛЬСЬКИМ І РОСІЙСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ ВОЛИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті досліджено роль Союзу руського народу в ускладненні взаємовідносин між польським і російським населенням у Волинській губернії на початку ХХ ст. З'ясовано основні напрями антикатолицької пропаганди чорносотенців у регіоні. Проаналізовано причини зростання впливів римо-католицької церкви на Волині і протидію цьому з боку Російської православної церкви і чорносотенців.

Ключові слова: Волинь, поляки, римо-католики, чорносотенці, ідеологія, ксьондз, політика.

На початку ХХ ст. у Російській імперії спостерігалось посилення тиску на представників етнічних меншин, які проживали на її території. Це було зумовлено внутрішньою політикою імперських урядів. На землях Правобережної України, що входили до складу імперії це набрало особливо помітного поширення, що негативно позначалося на внутрішньополітичній ситуації в державі.

У загальних рисах міжконфесійні та міжнаціональні взаємовідносини на Волині, на початку ХХ ст., досліджено у працях С. І. Жилюка та В. Є. Бойко [2], О. Шмида [4] та В. С. Шандри [7].

На основі першоджерел досліджено роль російських чорносотенців в ускладненні російсько-польських та міжконфесійних взаємовідносин на Волині на початку ХХ ст.

Враховуючи геополітичний та історичний фактори, у губерніях Правобережної України, в тому числі й Волинській, упродовж ряду століть проживали представники різних етногруп. Згідно з даними першого Всеросійського перепису населення на Волині найчисельнішу групу населення складали українці, другими були євреї. Так, наприкінці XIX – на початку ХХ ст. у Волинській губернії проживало 11% всіх євреїв Російської імперії. Це пояснюється створенням імперською владою так званої «смуги осілости». Третю етнічну групу становили поляки. При цьому доцільно відзначити, що основна маса населення регіону проживала у сільській місцевості: загалом 92% [1, с. IX].

На початку ХХ ст. чисельність поляків на Волині стрімко зростала як за рахунок природного приросту населення, так і завдяки заробітчанами – вихідцям з Царства Польського. Якщо у 1905 р. у Волинській губернії проживало понад 225 тис. поляків-католиків [2, с. 139], то в 1914 р. їх налічувалося понад 339 тис. [3, с. 9]. При цьому варто враховувати, що офіційні дані могли свідомо занижуватися. Так, польський історик Д. Клемантович стверджує, що чисельність польського населення Волині у 1911 р. складала 398 тис. осіб [4, с. 182].

Отже, на початку ХХ ст. чисельність польського населення на Волині стрімко зростала з різних причин: завдяки переселенню до губернії вихідців з етнічних польських земель, а також в результаті оприлюднення 17 квітня 1905 р. Миколою II маніфесту «Про засади віротерпимості», після чого частина жителів краю перейшла з православної віри у римо-католицьку.

Поляки відігравали важливу роль в економічному житті краю. Це було зумовлено тією обставиною, що більшість великих землевласників Волині становили польські поміщики. У 1910 р. полякам на Волині належало понад 1 млн. десятин землі [4, с. 182]. Так, у виборчому списку землевласників Острозького повіту переважали поляки [5, арк. 1-1 зв.], так само і у Володимир-Волинському [6, арк. 4]. Аналогічною ситуація була і в інших повітах регіону. Польська аристократія відігравала ключову роль серед найбагатших землевласників Волині.